

Звездана М. ЕЛЕЗОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ПОЧЕЦИ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЛИКОВНОГ ОБРАЗОВАЊА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ**

Апстракт: Почеци савременог српског ликовног стваралаштва на Косову и Метохији у вези су са оснивањем првих образовних установа на овом простору, у којима су се образовале генерације ученика и студената уметничких усмерења. Преглед развоја савремене ликовне уметности на Косову и Метохији може се пратити од 1949. године, када је у Пећи основана Средња уметничка школа. Ова школа постаје расадник талената и центар уметничког развоја, усавршавања и обликовања ликовне стварности на Косову и Метохији. Након тога, на развој ликовног образовања утиче оснивање Више педагошке школе у Приштини 1962. године. Концепција ове образовне установе подразумевала је формирање Групе за ликовну уметност, на којој су успешно школовани млади уметници. Академија уметности у Приштини одновна је 1973. године и на њој су постојали следећи образовни смерови: сликарство, вајарство, графика и графички дизајн. Академија је имала кључну улогу у развоју ликовне сцене у покрајини, образујући младе уметнике и будуће предаваче ликовне уметности у школама. Од школске 1986/87. године, Академија је реорганизована и наставила је да ради као Факултет уметности у Приштини. Најтежи период у историји универзитетског ликовног образовања у покрајини је наступио услед ратних дешавања 1999. године, када су протерани професори и студенти ове високошколске установе. Инфраструктура факултета, наставни простор и атељеи су узурпирани а већина уметничких дела која се у њима налазила опљачкана је и уништена. Факултет уметности је потом измештен најпре у централну Србију, а од 2001. године ради у Звечану, односно Косовској Митровици.

Кључне речи: Косово и Метохија, Срби, савремена ликовна уметност, школа, образовање.

Када је реч о почецима ликовног образовања и присуства ликовних уметника на Косову и Метохији, треба истаћи да се почетком ХХ века формирају прве гимназије и учитељске школе, у које долазе професори цртања, како би покренули ликовну културу. Један од најзаслужнијих је, свакако, сликар и ликовни педагог Влада Новосел (1874), који је код ученика Пећке гимназије оставио велики траг и непосредно утицао на доајена сликарства на Косову и Метохији Владу Радовића (1901-1986),

* Научни сарадник, zvezdana.el@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

на сликара Луку Станковића, вајара Цветка Радовића и на Глигорија Савовића, познатог архитекту. Поред Новосела, у ширењу и развоју ликовне културе учествује и Јосиф Петауер – Скица, сликар и ликовни педагог, који је у Пећкој гимназији дао велики допринос популаризацији ликовног стваралаштва (Павличић 2007: 81). У Косовској Митровици радио је и стварао Светислав Страла (1891), минхенски ђак и познати представник академског сликарства, члан групе Облик и универзитетски професор (Пекић 2013: 319-332). Страла је, за време рада у Косовској Митровици, извршио фазу акварела „Поглед са Звечана“ и „Звечан“, а имао је и запажену изложбу у овом граду 1919. године. Исто тако, у Косовској Митровици је урадио и идејно решење насловне стране часописа *Српско Косово*, са представама Грачанице, Звечана и Муратовог Турбета (Гугољ, Зајми Миљентијевић 2018: 288-289). У овом граду осим њега су стварали Јефта Ванчетовић (1894), Александар Перић (1904) и бечки ђак Љубомир Видек (1902), док је у Приштини живео и стварао запажени сликар и ликовни педагог Бранко Дочић, а у Призрену Милан Рајић (Павличић 2007: 81-82).

Репрезентативни пример за приказивање дијахронијског развоја ликовног образовања у јужној српској покрајини јесте интервју, који је Божа Продановић дао приштинском листу *Јединство*, 27. децембра 1973. године. Интервју је имао пригодну намену, а повод за његово настајање јесте оснивање Академије уметности у Приштини. Из садржине интервјуа може се уочити да је Продановић, говорећи о нивоу развијености ликовног образовања, велики нагласак стављао на допринос Средње школе за примењену уметност у Пећи и Више педагошке школе у Приштини, које су међу првим установама културе омогућиле настанак Академије уметности у Приштини (Марковић 2015). Такође, познато је да је Продановић 1951. године у Пећи насликао и своје познато дело *Ђаци у Пећи* (Продановић 2000).

У Пећи се 1949. године, формирала прва примењена уметничка школа на Косову и Метохији, која постаје ликовни расадник талената и матица уметничког развоја, усавршавања и обликовања ликовне стварности на Косову и Метохији (Мићаревић 1986: 29). Радило се о времену како истиче Драган Ђаловић, у којем је уметност схваћена као снажно средство за обликовање свести грађана, био јој је наметнут задатак да подржи државну идеологију. Посматрана је као одраз, објашњење и документ савремене стварности. Требало је да буде прилагођена свима, а уметник је морао да делује васпитно, подижући друштвено-политичку свест (Ћаловић 2011: 322). У таквим околностима је школа почела да ради, а интересантно је да се, приликом формирања првог одељења, није уписао ниједан ученик. Милан Бесарабић, директор школе, покреће својеврсну просветитељску мисију и на територији Косова ученике усмерава на значај Средње уметничке школе, док је руководилац истог процеса у Метохији био Владо Радовић. Према Радовићевој тврдњи, нагли пораст интересовања за „нову школу“ настао је у тренутку када је уписао своје две кћерке, након чега је на првом пријемном испиту уписано двадесетак ученика. Рад школе био је од круцијалне важности за развој ликовног образовања у јужној српској покрајини, јер је требало формирати темеље, односно одшколовати талентоване појединце, који би представљали наставни кадар за извођење наставе ликовне културе у покрајинским школама. Предлог школских

курукулама у Средњој уметничкој школи у Пећи био је наставни програм бивше Државне уметничке школе у Београду, а наставу су изводили гостујући професори из Београда. Школа је убрзо стекла висок углед и њени полазници настављали су са успехом своје школовање на студијама уметности у Београду. Многи ученици Средње уметничке школе остварили су запажену каријеру и значајан допринос у области ликовне уметности, што потврђује да је знање које су стекли у средњошколским данима својим квалитетом створило чврсту полазну тачку за њихов даљи развој и професионално усавршавање (Muhtarremi 1986: 29).

Од оснивања Средње уметничке школе наставни предмет вајарство предавао је један од родоначелника српске скулптуре на Косову и Метохији – Радосав Муса Микетић. Известан временски период у школи је као наставник радио Божа Продановић, касније професор Академије ликовних уметности у Београду. Након њега, педесетих и шездесетих година двадесетог века из београдских ликовних академија у пећку школу стижу: Светозар Каменовић, предавач цртања, сликања и технологије сликарства; Драган Вукосављевић и Вељко Радовић – сликање и Слободан Михајловић – графика (Marković 2015: 15).

Виша уметничка школа у Пећи одиграла је значајну улогу у ширењу и популаризацији ликовне културе на територији Косова и Метохије. Оснивањем Академије, која ће касније добити статус факултета у Приштини, стекли су се услови за континуирани развој ликовног стваралаштва у покрајини.

Моменат који је био од непроцењиве важности за развој ликовне уметности на Косову и Метохији представљало је оснивање Више педагошке школе у Приштини 1962. године. У оквиру ове установе формирана је Група за ликовну уметност, на којој су успешно школовани млади уметници, од којих ће многи бити окосница полета ликовне уметности у покрајини (Vužančić 1988: 34). Према мишљењу Петра Ђузе, изузетан догађај у развоју ликовне уметности на Косову и Метохији представљало је оснивање Академије уметности у Приштини. Била је то четврта академија уметности у ондашњој држави, након београдске, љубљанске и загребачке. Њено оснивање и почетак рада представљало је у покрајини, али и ширем простору, важан културни догађај (Ђуза 2013: 2). Предуслов за оснивање сваке образовне институције јесте јасан правни и законски оквир, о којем је потребно издвојити неколико важних података. Скупштина Аутономне покрајине Косова и Метохије усвојила је Закон о оснивању Академије ликовних уметности у Приштини, 31. јула 1973. године. Након тога је Савет Универзитета у Приштини одобрио Одлуку о почетку рада Академије, 21. септембра 1973. године. Званичан датум почетка рада Академије је 25. децембар, у школској 1973/74. години.¹ На Академији су постојали следећи образовни смерови: сликарство, вајарство, графика и графички дизајн. С почетком рада ове високошколске установе створени су основни предуслови за даљи квалитетнији развој ликовног стваралаштва

1 У раду смо користили податке из монографије коју је издао Универзитет у Приштини који ради на албанском језику. Монографија је објављена двојезично, на албанском и енглеском језику. Подаци који се односе на историјат универзитета пре деведесетих, углавном су коректно наведени. Међутим, подаци који се односе на универзитет од почетка деведесетих година, пристрасни су и не одговарају објективној слици развоја ове високошколске установе (The University of Prishtina 1970-2005. Prishtina: University of Prishtina, 2005, 186-187).

на Косову и Метохији. Одмах после оснивања, на академији су постојали само студијски програми који негују ликовну уметност, док је у школској 1975/76. години отворен Одсек за музичке уметности, а 1989/90. Одсек за драмску уметност. Академија је имала пресудан утицај на развој ликовне сцене у покрајини, шкољујући младе уметнике и будуће предаваче ликовне уметности у школама. Школске 1986/87. године, Академија је наставила да ради реорганизована, под називом Факултет уметности у Приштини (Буžанчић 1988: 34).

Када је у питању наставни кадар на Академији ликовних уметности у Приштини, њега су одмах по оснивању чинили српски и албански предавачи. Сликарство су предавали: Воја Годорић, Муслим Мулићи, Нусрет Салихамићи, Хилмија Ђатовић, Халил Мухађери, Есат Вала, Џевдет Џафа, а касније Реџеп Фери и Тахир Емра. Предавачи вајарства били су Светомир Арсић Басара и Агим Чавардбаша. На наставном предмету графика били су ангажовани професори: Бошко Карановић, Зоран Јовановић Добротин, Фатмир Крипа, а у каснијем периоду и Масар Цака. Акт су предавали: Небих Цака и Алије Вокши. Сликарску анатомију предавао је професор Београдске академије Рудолф Габерц, а након извесног времена Масар Цака. Сликарску технологију предавао је Антон Гласновић. Наставни предмет Методика наставе ликовне културе предавао је Есат Вала, а касније Митар Алексић. Одсек за графички дизајн формиран је на приштинској Академији ликовних уметности школске 1977/78. године. Индустријски дизајн на овом одсеку предавао је Матеј Родић; писмо са типографијом Стјепан Филеки (професор са Београдске академије); графику Божидар Џмерковић (професор са Академије за примењену уметност у Београду). Опрему књиге предавао је Шућри Нимани, а дизајн ентеријера и теорију простора Агуш Бећири. На Академији предавач историје уметности најпре је био професор Филозофског факултета у Београду Гојко Суботић. Један од важнијих тренутака у квалитативном развоју наставе на Академији представљало је ангажовање београдског професора Лазара Трифуновића, на месту предавача предмета историја уметности. Након Лазара Трифуновића, историју уметности предавао је Војислав Девић, до почетка деведесетих година XX века (Марковић 2015: 19-20).

Првобитна Академија уметности доживела је развој у организационом смислу и од 1986. године ова установа је добила назив Факултет уметности, да би школске 1989/1990, био у оквиру ње отворен Одсек драмске уметности. Најтежи период у историји факултета наступио је услед ратних дешавања 1999. године, када су протерани професори и студенти ове високошколске установе. Зграда факултета и атељеи професора узурпирани су, а већина уметничких дела која се у њима налазила опљачкана је и уништена. Факултет је потом премештен најпре у Варварин, где је остао две године. Затим је 2001. године, факултет пресељен на простор Косова и Метохије у Звечан, где и данас ради. Побољшањем услова рада факултета, од 2007. године део наставе се одвија у новим просторијама у згради у Косовској Митровици. Тако је ова установа наставила традицију образовања и уметничког стварања у Косовској Митровици, седишту измештеног Универзитета у Приштини.²

2 Из филма о историјату Факултета уметности у Приштини – Звечану који је снимљен поводом четрдесет година постојања. Филм Факултет уметности Косовска Митровица: www.youtube.com/watch?v=gnZWycikk4 [приступљено, 16.02.2023.]

Говорећи на јубилеју обележавања четрдесет година од оснивања Академије уметности у Приштини 2013. године, Петар Ђуза је истакао да се ради о четвртој ликовној академији (након београдске, љубљанске и загребачке), у ондашњој земљи. Након бурних времена деведесетих факултет је опстао и потврдио свој углед и у данашњем времену са три департмана (ликовним, музичким и драмским), изводи се настава у складу са Болоњским процесом. Ђуза је нагласио да је јубилеј Факултета „[...] значајнији јер обележава историјску прошлост и актуелну садашњост.“ Ради се о времену које је факултет обележио кроз посебно неговање савременог српског стваралаштва креативним радом на стручном уздицању младих и талентованих уметника (Ђуза 2013: 2-3).

У изложеном представљен је развој савременог српског ликовног образовања на Косову и Метохији, од средње уметничке школе у Пећи до универзитетског нивоа на Факултету уметности. Тај процес је афирмисао развој интересовања за ликовну културу, формирао угледну ликовну сцену у покрајини и изнедрио многа позната имена у укупној српској уметности.

ЛИТЕРАТУРА

- Bužančić 1988: Vlado Bužančić. *Savremena umetnost Kosova*. Priština: Galerija umetnosti.
- Гугољ, Бранка. Зајми Милентијевић, Естер. “Светислав (Оскар) Страла: о једном моделу прикупљања грађе и презентације српског културног наслеђа.” *Наука без граница*, Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2018, стр. 287-302.
- Ђуза 2013: Петар Ђуза. „Предговор“. У: Милачић, С., Фуруновић, З., *Каталог изложбе: 40 година Факултета уметности Универзитета у Приштини*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Факултет уметности, 2-3.
- Марковић 2013: Срђан Марковић. *Факултет уметности у Приштини - Звечану: 1973-2013.: ликовни одсек*. Приштина: Факултет уметности.
- Muharremi 1986: Nivzi Muharremi. *Vlada Radović*. Priština: Galerija savremene umetnosti.
- Павличић 2007: Звонко Павличић. „Осврт на сликаре Косова и Метохије краја XIX до средине XX века“. У Раичевић, С. *Уметност Косова и Метохије*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 80-82.
- Пекић 2013: Миленко Пекић. „Светислав Страла, сликар и професор на Косову и Метохији“. У: Шуваковић, У., *Културно наслеђе Косова и Метохије. Историјске тековине Србије на Косову и Метохији и изазови будућности*. Београд, К. Митровица: Канцеларија за Косово и Метохију, Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 319-332.
- Продановић 2000: Божидар Продановић. *Слике, акварели, цртежи 2000: репродуктивна изложба*. Београд: Уметнички Павиљон Цвијета Зузорић, 8-30. март.
- The University of Prishtina 2005: *The University of Prishtina 1970-2005*. Prishtina: University of Prishtina.
- Ђаловић 2011: Драган Ђаловић. „Srpska kulturna baština i socijalistički realizam“. *Megatrend revija*, No. 8, 2, 321-336.
- Ђаловић 2011: Драган Ђаловић. *Увод у теорију модерне и постмодерне ликовне уметности*. Београд: Мегатренд универзитет.
- Филм Факултет уметности Косовска Митровица 2016: www.youtube.com/watch?v=gnZWYucikk4 [приступљено, 3.02.2023.]

Zvezdana M. ELEZOVIĆ

THE BEGINNINGS OF MODERN SERBIAN ART EDUCATION
IN KOSOVO AND METOHİJA

SUMMARY

The beginnings of contemporary Serbian art in Kosovo and Metohija are related to the establishment of the first educational institutions in this area, where generations of students and art students were educated. An overview of the development of contemporary art in Kosovo and Metohija can be traced back to 1949, when the High School of Art was founded in Peć. This school becomes a nursery of talents and a center of artistic development, improvement and shaping of artistic reality and Kosovo and Metohija. After that, the development of art education was influenced by the establishment of the Higher Pedagogical School in Pristina in 1962. The conception of this educational institution included the formation of the Fine Arts Group, where young artists were successfully trained. The Academy of Arts in Pristina was re-established in 1973 and it had the following educational courses: painting, sculpture, graphics and graphic design. The Academy played a key role in the development of the art scene in the province, educating young artists and future art teachers. Since the school year 1986/87, the Academy was reorganized and continued to work as the Faculty of Arts in Pristina. The most difficult period in the history of university art education in the province occurred due to the war events in 1999, when the professors and students of this higher education institution were expelled. The faculty infrastructure, teaching space and studios were usurped, and most of the works of art were looted and destroyed. The Faculty of Arts was then moved first to central Serbia, and since 2001 it has been working in Zvečan, i.e. Kosovska Mitrovica.

Key words: Kosovo and Metohija, Serbs, contemporary art, school, education.